

Penklas poetinëje tikrovëje

Tomas Kaèerauskas

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Dabartinës filosofijos skyrius, Saltoniðkiø g. 58, LT-08105 Vilnius, el. paštas kacerauskas@takas.lt

Straipsnyje nagrinëjama meno kûrinio þenklinë interpretacija. Autorius kritikuoja strukturalizmo popiûrã Remdamasis Aristotelio poetika ir egzistenciniu mæstymu jis siûlo poetinã interpretacinã modelã, kuris taikomas ne tik suprantant meno kûrinã, bet ir þmogaus pasaulã apskritai. Autorius tvirtina, kad meninë tikrovë ne maþiau reali uþ daiktus, jei ji padeda iþplësti supratimo horizontã.

Raktaþodþiai: meninë tikrovë, þenklas, supratimas, egzistencializmas, poetika

ÁVADAS

Deleuze'as knygoje *Marselis Proustas ir þenkla* pateikia Prousto romano interpretacijã, pagrãstã þenklo samprata. Kas yra þenklas Deleuze'ui ir kas – Proustui? Kokã meno ir gyvenamo pasaulio suvokimã tai suponuoja? Ar menas atskiriamas nuo þmogaus pasaulio? Kokia þmogiðkoji tikrovë? Tai klausimai apie þmogiðkosios bûties ir meninės tikrovës, gyvenimo ir pasakojamo laiko, autoriaus ir herojaus santykã. Todël tai ir Prousto þenklø iðgyvenimo, ir Ric@uro laikiðkojo pasakojimo, ir Bachtino estetišio ávykio orbita. Nagrinëdamas poetinã ávykã, kuris sieja þmogaus gyvenimã su meno pasauliu, sieksiu iþplësti Aristotelio poetikã bûties tragizmu. Pirmiausia panagrinësiu Deleuze'o þenklo sampratã, paskui su Baudrillardo pagalba parodysiu galimas jos neigiamas tendencijas. Tada grãþiu prie Prousto poetinio þenklo, kur susikerta asmeninis iðgyvenimas ir meninë patirtis. Galiausiai poetinã ávykã panagrinësiu Ric@uro laikiðko pasakojimo bei Bachtino poetinio dalyvavimo kontekste. Matysime, kaip papildys poetikã.

DELEUZE'O ÞENKLO SAMPRATA

Deleuze'as, tarsi oponuodamas metafizinei tradicijai, tvirtina, kad „logos nėra, tėra hieroglifai. Mæstyti – pirmiausia interpretuoti ir versti“ (Делез, 1999a: 130). Nietzsche's objektyvistinio mæstymo kritika (faktø nėra, tėra interpretacijos) tampa postûmiu kûrybiniam mæstymui, kuris neatsiejamas nuo individualiø poetiniø siekiø. Kaip šiuo keliu eina Deleuze'as? Pasak jo, „þenklas – [...] susitikimo atsitiktinumas“ (Делез 1999a: 124), verëiantis kûrybiðkai mæstyti. Taip þenklas iþplëðia mintã ið abstrakcijø sãstingio.

Meno kûrinã Deleuze'as apibrëpia kaip esmës þenklinã pasaulã. Kokia ta esmë arba idëja, jei atmeta platoninë idëjinë þiûra? Ar tai, kad meno pa-

saulis – þenklø, reiðkia, kad jis nėra þmogaus? Maþa to, Deleuze'as, remdamasis Proustu, kitus þenklus – meilës, jausmø – pajungia menui. Taip atmeta Platono *logos* tikrovë, kuri tapatinama su abstrakëiu spekuliatyviu mæstymu. Pirminë tampa þenklo meninë tikrovë, verëianti mæstymã kûrybiðkai interpretuoti ne tik meno akivaizdoje. Uþbëgdamas uþ akiø, ðias kûrybines mæstymo formas kaip gyvenamo pasaulio vaizdã pavadinasiu filosofine poetika.

Deleuze'as nurodo alternatyvø svarstanëiam protui keliã – þenklø aplinkkelã. Tai meninės interpretacijos, kuri neatsiejama nuo individualaus paþinimo, kelias. Þenklas uþima tarpinã padëtã tarp daikto, materialaus esinio, ir nematerialios esmës, dvasinės bendrybës. Atrodo, þenklas, padëdamas suprasti ir interpretuoti, tarnauja kaip hermeneutikos modelis. Matysime, kiek ðis modelis pasitarnauja interpretuojant Proustã ir kokiã tikrovës sampratã jis suponuoja. Deleuze'as þenklus metaforiðkai vadina dieviðkosiomis skeveldromis, kurios visada átarpintos. Þenkla, siedami du poliùs – individualø supratimã ir visuotinã paþinimã, – daro prieinamã þmogiðkajam supratimui ne tik meno kûrinã, bet ir jo pasaulã. Tai þenklinë subjekto ir objekto priedëtaras, iðkylanëios objektyvistiniame mæstyme, áveika. Menas þenklinës interpretacijos pagalba suvienija þmogaus pasaulio skirtingus poliùs. Kitaip tariant, meninis aplinkkelis, veddamas nuo kasdieniø daiktø á „dvasinës prasmës“ horizontã, suvienija gyvenamã pasaulã prieinamã þmogiðkajam supratimui. Deleuze'ui Prousto gëlës aromatas, tapæs þenklø, perþengia ir materijos dësnius, ir proto kategorijas. Panaðiai teigia Heideggeris: roþës raudonumas sode neprieinamas spekuliatyviems iðvedþiojimams (Heidegger 1976).

Þenklinis kelias Deleuze'ui – ne fizikos ir ne metafizikos. Jis vaizdþiai save vadina egiptologu: jo uþduotis – iððifruoti slaptus raðtus, kur daiktai ir protas susipynã þenklø, reikðme ir esme. Taëiau iððifruoti nereiðkia atskleisti amþinãjã esmã. Tai meno

kūrinio individualios interpretacijos kelias, vadinasi, neatsiejamas nuo laikiškos būties. Deleuze'as tai vadiną penklo laiko linijomis, kurios pateikia kartotą kaip individualų prisiminimą, leidžiantą vis naujai interpretuoti. Pmogaus laikas, kuriam vis kitaip iškyla tas pats gėlės aromatas, eia reiškia gyvenamo pasaulio atvirumą. Pasaulis atviras interpretacijai, kai jo suvokimui taikomas meninis modelis. Todėl Deleuze'as teigia, kad esmės atsiveria tik meno lygmenyje. Dia prasme jos, išlikdamos įmogiškos, t. y. suvienydamos gyvenamą pasaulį yra dieviškai dosnios: jos leidžia nelyginant meno kūriniai vis gimti pasauliui. Tai dieviškos skeveldros ir kita prasme: pasaulis steigiamas meilės aktu, o šimylėti reiškia individualizuoti penklą. Kitaip tariant, meilė eia reiškia ir bendrąmogišką ar net dievišką patirtą t. y. esmę, ir individualų jausmą kaip pasaulio įiūros tašką. Šimylėti reiškia individualiai išfruoti pasaulio knygos rašmenis. Šimylėjimas reiškia nuolatina gėlės aromato dabartą, palaikomą prisiminimo.

Taip atsiranda penklų serija, kurią Deleuze'as tapatina su meile. Kadangi prisiminimas iškelia vis naują pasaulio pavidalą, laikas akūnija ne tik kartotą, bet ir skirtą. Kartotė ir skirtis, palaikantys meną, – ir dvi esmė iškeliančios jėgos. Taigi ir eia meno suvokimas tampa įmogaus pasaulio supratimo modeliu. Estetinė kartotė Deleuze'ui – ir sielos nemirtingumo argumentas: prisiminimo serija, vis naujai perskaitant meilės penklus, – begalinė. Ir dia prasme penklai – dieviški, t. y. jų interpretacija be galo dosni. Vėliau matysime, kas siela – Bachtinui ir kaip tai susiję su poetiniu supratimo modeliu.

STRUKTŪRALIZMAS IR PENKLINĖ SIMULIACIJA

Kyla klausimas: ar ši Prousto penklinė interpretacija yra struktūralistinė? Matėme, kad ji artima egzistencinei ir hermeneutinei. Straipsnyje *Kokiais kriterijais atpažįstamas struktūralizmas?* (1999b) Deleuze'as priskiria save prie struktūralistų sąjūdžio, apimančio lingvistus, sociologus, psichoanalitikus, filosofus, literatūros kritikus. Tuo tarpu Ric@uras savo hermeneutiką ir metaforos teoriją (poetiką) priešina struktūralizmui teigdamas, kad pastarasis nuskurdina supratimą, o pirmieji ją praturtina atverdami naujus įmogaus pasaulio horizontus. Ar suderinamas struktūralizmas su hermeneutika ir filosofine poetika? Norėdami atsakyti á šią klausimą turime panagrinėti, kaip pats Deleuze'as suvokia struktūralizmą ir kur veda ši samprata. Todėl Deleuze'o pažiūras skleisiu drauge su Baudrillardo kritiniu mąstymu.

Pasak Deleuze'o, „iš tikrųjų tėra kalbinės struktūros“, net daiktuose „glūdi tylus diskursas, kuris yra penklų kalba“ (1999b: 134). Kitaip tariant, pasaulis kaip daiktų visuma mums prieinamas tik dėka kalbinės sandaros, kurią mes jiems ir priskiria-

me. Kalbiškumas pasauliui teikia vientisumą, o mūsų nukreiptumui – atvirumą. Be to, tai naikina metafizinę (mokslinę) skirtą tarp subjekto ir objekto. Šis bruošas struktūralizmą suartina su hermeneutika ir fenomenologija. Gal kaip tik todėl Deleuze'as, norėdamas išryškinti struktūralizmo ypatumus, tuo neapsiriboja. Struktūralizmas esą atveria dalia realios ir vaizdijamos tikrovės trečią – simbolinę – tvarką. Ji nesanti išvestinė iš pirmųjų dviejų, priešingai, būdama gilesnė steigia jas. Kaip tik šioje plotmėje ir reikiasi penklai bei simboliai. Vadinasi, ši simbolinė tvarka, būdama interpretacijos bei gyvos kūrybos dalinis, steigia pasaulio kaip poetinės knygos sampratą. Todėl ji yra pirminė realios ir vaizdijamos tikrovės atpvilgiu.

Panašu, kad subjekto ir objekto vienovė laimima iškelus pamatinę jėdviejų terpę – simbolinę tvarką. Eia kyla klausimas: kas steigia šią tvarką, jei ji – autonomiška tiek subjekto, tiek objekto atpvilgiu. Tai esminė, pamatinė realybė, maitinanti tikrovę ir vaizdijamą pasaulį. Dia prasme ji atitinka platoniską dievišką idėjinę tvarką. Apie tam tikrą jos idealumą kalba pats Deleuze'as. Nepaisant to, simbolinė tvarka skiriasi nuo idėjinės tuo, kad pastarosios kilmė – dieviška: ji steigiama ir palaikoma Demiurgo, gėrio, grožio ir tiesos vienovės dalinio. Mes kūrybingi tik tiek, kiek dalyvaujame (*methexis*) šioje realybėje, siekdami jos vienovės, kuri tampa ir pasaulio knygos supratimo prielaida. Šiuo atveju mes – dieviškos pasaulio knygos bendraautorai. Tuo tarpu simbolinė tvarka – be autoriaus, ji pati steigiasi ir dauginasi. Nesame mes ir bendraautorai, mes tik pasiduodame jai, uždami šioje savaiminėje sąrangoje tušią vietą. Vieta, ją uždantys vienetai, jų savybės ir santykiai sudaro virtualią struktūrą, kur prasmė randasi iš šių elementų kombinacijos. Tikrasis subjektas eia – pati struktūra, kuri dauginamasi steigia individą ir jo tikrovę.

Taip iškyla nauja realybės samprata: pirminė tikrovė glūdi ne individualioje atskirybėje (kaip Aristotelio poetikoje ar egzistenciniame mąstyme), ne idealioje bendrybėje (kaip Platono idėjų teorijoje), bet struktūroje, kuri nei konkreti, nei ideali. Struktūra, būdama virtuali, apibrėžia individo vietą ir net jo vaizdijimo bei mąstymo galimybes. Mąstymas eia nepasižymi kūrybiškumu, jis kombinuoja: anot Deleuze'o, „mąstyti reiškia rizikuoti ložiant kauliukais“ (Делез 1999a: 142). Dia prasme struktūra – paminanti individualumą – yra dieviška, esminė. Ne veltui Deleuze'as kalbėjo apie esminius penklų santykius. Tai sutampa su Platono esmėžiūra, ignoruojančia individualius siekius. Tai atitinka ir Platono mokslinio kriterijų: struktūrinė prieiga tampa mokslo metodu avairiausiose (minėtose ir neminėtos) mokslo šakose. Panašios ir šios žiūrė išdavos: vienu atveju pasaulis – rašmenys, kuriais atpažįstama ideali tvarka ir jos kūrėjas, kitu atveju tai – šifras, kurį teikia struktūrinio elemen-

tø kombinacijos. Ją išduoti reikia nustatyti vietø vietà ir ryšius virtualioje struktūroje. Abiem atvejais individo vaidmuo – antraeilis: svarbu atpažinti ir identifikuoti, bet ne sukurti. Kūryba vienu atveju reikiama kaip idealios tvarkos pamėgdijimas, kitu – kaip interpretavimas virtualios tikrovės atžvilgiu. Èia nesvarbu, kad struktūra, kurios raida yra savaiminė, nenurodo à Dievą. Dievas èia, anot Nietzsche's, miras.

Jei individas tæra pamėgdijotojas ar interpretatorius, kaip reikiama jo kūrybiškumas? Esant idealiai tikrovei, dieviška anapasybė individui atveria begalinà horizontà, kuris vis pildomas kūrybinėmis grožio, gërio ir teisingumo dalyvio pastangomis. Esant virtualiai tikrovei, individo kūrybinis mąstymas tæra vietø ir padëiø kaitaliojimas, kai prasmė gimsta supuolus beprasmybëms. Kaip reikiama individualus kūrybingumas, jei pats individas tampa struktūriniu agentu simboliniuose mainuose? Kaip tai suderinti su Prousto pažiūromis, kurias interpretavo Deleuze'as? Prie Prousto kūrybingumo sampratos dar grãiu, bet prieš tai su Baudrillardo pagalba panagrinësiu, kur veda struktūralizmo pažiūros.

Baudrillardas, aprašydamas kultūrinà situacijà, taip pat laikosi struktūralizmo modelio. Pasak jo, kultūra – simuliakrinis kontūras, sudarytas iš tuðëiø, be nuorodos þenklo. Jis taip pat kalba apie dieviškumą: þenklo mainai be likuèio reikalauja skaidrios dieviškos taisyklës, kur ištirpsta bet kuris asmeninis sandas. Gyvenimas tampa kinu, kur svarbiausia – socialumo efektas ir regimybė. Þenkliui naikinant individualø mąstymà, mes klonuojami. Klonavimas reikiama ir struktūros nemirtingumà, kai ji atgamina save be jausmø. Nemirtingumo siekis ir individualaus prado paðalinimas suartina struktūralizmà su platonizmu, nors pirmasis ir nenurodo jokios anapasybës.

Klonavimas paðalina Kità kaip meilës ir etikos raiðkos vietà. Genetinis kodas – taip pat þenklas, leidþiantis manipuluoti þmogaus gyvenimu, kuris tapo virtualiu, formulio magija atskyrus nuo jo mirtà Ði pergalë prieš mirtà iš tikrøjø yra pergalë prieš gyvenimà, nes jo nebëra, jis visas formulio ir þenklo pavidalu átrauktas à kultūrinø mainø programà. Baudrillardo teigimu, tai veda à katastrofinà sprogimà: struktūrai svetimi elementai grãta gamtos katastrofò ir imuninės sistemos patologijos pavidalu. Tai mirusijø kerðtas: ištrëmus mirtà, vëþio lãstelës „pamirðta mirti“, nes mirties nebëra. Taigi struktūralistinei tvarkai, kuri „neardoma“ individualiais siekais, bet ir nepalaikoma idorinëmis jëgomis, gresia sprogimas iš vidaus. Vëliau bandysiu parodyti, kad individualūs kūrybiniai siekiai ir transcendencija – neatsiejami. Tiesa, platoninë transcendencija reikalauja egzistenciniø pataisø, nors matëme, kad ir idëjø teorijoje yra vietos individualiam atpažinimui ir kūrybinei raiðkai.

PROUSTO POETIKA

Grãkime prie Prousto, kuris taip pat kalba apie þenklus. *Atrastame laike* Proustas išskleidþia ne tik savo þenklo, bet ir tikrovës, laiko, kūrybos sampratà. Þenkliui èia slypi vidinëje knygoje, kurios skaitymas – individualus ir kūrybingas. Jei þenkliui atpaðtami individualiai, o raðymas yra pataikymas, skaitytojui kūrybingai atpaðstant save, tai vargiai suderinama su þenklo kaip struktūros laidininko samprata. Prousto pažiūros artimesnës Gadamerio atpažinimo suprantant doktrinai, kuri paremta Aristotelio individualia katarsine pajauta meno kūrinio akivaizdoje. Gadameriui bet koks supratimas – savo pasaulëvaizdinio horizonto išplëtimas, kai dalyvauja bent du supratimo dalyviai. Aristoteliui atpažinimas leidþia apsivalyti sielà þiūrovui, jam dalyvaujant ne tik dramos peripetijose, bet ir individualaus supratimo ávykyje. Proustas taip pat neiðkelia raðytojo vaidmens, kuris bûtø nepilnavertis be skaitytojo atpažinimo individualios kreipties metu. Èia kyla klausimas: jei nėra absoliuèiai pralaidþios struktūros ir jos laidininko – þenklo, kur susitinka dviejø supratimo dalyviø kreiptys? Tai veda prie kito klausimo: kokia Prousto tikrovës ir laiko samprata.

Þenklas Proustui kaip ir struktūralistams – kalbos figūra. Nepaisant to, èia jis iðkyla ne kaip struktūros laidininkas, leidþiantis sklandþiai vykti simboliniams mainams. Prieðingai, jis suponuoja tam tikrà sukrëtimà ir skausmingà supratimo dalyvio idgyvenimà. Idryðkindamas vaizduotës ir tikrovës nederma, þenklas egzistenciðkai supurto, versdamas suskliausti turimà pasaulëvaizdà ir atsiverti naujai þiūrai. Tai asmeninis idgyvenimas, suðadintas kito supratimo dalyvio. Taigi þenklas èia – ir egzistencijos figūra, atverianti sambûvà bendrame hermeneutiniame horizonte. Taip Prousto þenklas priartëja prie Ricœuro gyvosios metaforos ir Heideggerio iðtaros, kurie išlikdami kalbos figūromis drauge yra ir egzistencialai, nes kalbos ávykiu atveria sambûvà þmogaus pasaulyje. Koks tas pasaulis? Ar tai virtuali struktūra, kur individualūs siekiai tæra trukdþiai sklandþiai suktis þenkliams? Matëme, kad tai nesuderinama su Prousto pažiūromis. Tolima Proustui ir Platono idealios realybės, prieinamos protui, samprata, nes jam „intelektualiniai dþiaugsmiai“ nevaisingi. Be to, jis idëjø amþinybei prieðtato individualiai atrandamas valandas ir kanëios ákvëptà dràsà mirties atþvilgiu.

Proustas teigia, kad „vienintelis tikrai idgyventas gyvenimas yra literatūra“ (Proust 1997: 159). Tik èia daiktai ágauna savo tikrąjà realumà, nes jie leidþia mums dalyvauti kūrybiðkame atpažinimo ávykyje. Arbatoje pamirkytas pyragaitis ar ádubæs grindinio akmuo skausmingu vaikystës valandos prisiminimu steigia vis naujà praeities ir ateities sandûrà. Tai kūrybiðka valanda, kai daiktai, ágaudami meno pavidalà, pasirodo esà „akyti [...] dvasiai ir kaip jos pri-

sigeria“ (Proust 1997: 153). Taip metafora, sujungdama dvi plotmes – daiktø ir meno, praeities ir ateities, – atveria naują gyvenamą pasaulį ir tampa egzistencialu, nes pripildo valandą kvapø, garsø, keitimø ir taip išlaisvina nuo mirties baimės.

Heideggerio ekstatinis akimirksnis, teikdamas laikui eia-būčiai prasmę, taip pat rūpesiui apima praeitį ir ateitį. Vėlyvajam Heideggeriui poetinės pajautos akimirksnis sustabdo kelevą sambūviui pasaulio kelyje. Pasaulis tiek Heideggeriui, tiek Proustui iškyla kaip poetinė knyga: jis matomas per individualiai atpažįstamus daiktus poetinio įvykio metu. Tai kitokia – ne struktūralistinė – būūra. Tiesa, kaip ir struktūralistams, daiktai eia sudaro ne empirinę realybę. Tikrovė eia kaip ir struktūralistø – kalbinė. Tačiau tai nėra virtuali struktūra, kur daiktai ir individai anonimiškai pajungti fatalioms strategijoms. Čia prasme struktūralizmas artimas platonizmui, kur individai tėra amžinøjø (moksliniø) tiesø tarpininkai.

Čia, priešingai, daiktai dalyvauja tiek skausmingai atpažįstant asmeninės valandos trapumą, tiek kūrybiškai susikertant meno ir gyvenimo plotmėms. Todėl Proustas teigia, kad vienintelis išgyventas gyvenimas yra literatūra, o pamirkytas pyragaitis tarnauja jos realumui. Realumo kriterijus eia, priešingai nei struktūralizme ar platonizme, yra asmeninio akimirksnio išgyvenimo intensyvumas. Tikrovė eia slypi mažuose dalykuose: tarkim, šaukšto skambėjime, kuris siejasi su kūjo kaukūžėjimu traukiny ir galiausiai pasirodo kaip asmeninio laiko metafora. Pasaulis tampa daikto ir meno sampyna, kur bėgantis vamzdžiais vanduo, jei jis attraukia herojaus praeitį (vaikystės pajūris) į naują meninę visumą, yra realesnis už žiniasklaidoje skelbiamus potvynius ar katastrofas. Tai suartina Prousto ir egzistencinės fenomenologijos pažiūras, kur subjektas ir objektas neperskiriamai vieningame gyvenamame pasaulyje. Objektai eia – daiktai, dalyvaujantys poetiniame įvykyje, kuris sykiu ir egzistencinis: skausmingai atpažįstami daiktai atveria naują meninę tikrovę, kuri metaforos pavogavo akimirksniu sustabdo laiką.

RIC@URO IR BACHTINO TIKROVĖS BEI PASAKOJIMO SĄLYTIS

Kaip Prousto laiko sampratą interpretuoja Ric@uras? Kaip tai susiję su jo gyvosios metaforos koncepcija ir struktūralizmo kritika? Ric@urà taip pat domina meno kūrinio ir žmogiškojo pasaulio santykis. Pasak jo, kūrinys atveria bedugnę mūsų pasaulyje. Meno kūrinio ir gyvenamo pasaulio sąlyčio Ric@uras ieško pasakojime, kuris visada laikiškas. Čia kyla klausimas: ar yra kitoks – ne pasakojimo – žmogaus laikas? Kokia Ric@uro tikrovės sampratą?

Ric@uras mini dvejopus romanus: monologinį ir dialoginį. Pirmajame pasakotojas – balsø piramidės

viršuje. Čia – aukštybėse – palaikoma ne tik romano vienovė, t. y. sueina visos įvykiø gijos. Žiuo atveju autorius ir herojaus santykis tampa autoritarinis. Mapa to, skaitytojui taip pat primetama ši „realistinė“ visuma. Matysime, kaip autorius ir herojaus santyką suvokia Bachtinas. Monologinio romano, iš dalies sutampanėiu su realistiniu, autorius laiko save dieviška visareginėia esybe. Atrodo, tai artimos pažiūros Platono visuminiam principui. Tačiau platoninė realybė kreipia anapusybėn: dieviška idėja tėra mūsų – jos dalyviø – siekinys. Ši tiesos, gėrio ir grožio tikrovės transcendencija be galo išpleėia mūsų kūrybinę būūrą. Nepaisant to, idealios realybės siekinys visada lieka anapusinis, mes tegalime, atpažindami ją mūsų daiktiškoje aplinkoje, kūrybiškai dalyvauti joje. Aristotelio poetikoje atpažinimas – individualus, poetinis tragedijos veiksmas tampa apvalanėiu sielà įvykiu. Matėme, kaip Proustui daiktai tarnauja individualiai atpažįstant meninę visumą, kuri susilieja su gyvenamu pasauliu ir leidžia sustabdyti laiką, t. y. akimirksniui suteikti amžinybės matmenà

Monologinio arba realistinio romano autorius, susitapatinąs su Demiurgu, nepalieka vietos anapusybei. Tokiame romane primetamas pasaulėvaizdis, eia nedalyvaujama autorius ir herojaus, rašytojo ir skaitytojo abipusėje būūrø plėtroje, vadinasi, nevyksta poetinis įvykis, kūrybingas horizontø susilieėjimas. Prousto teigimu, „realistinė“ literatūra „yra daugiausia nutolusi nuo realybės [...], nes staigiai nutraukia mūsų dabartinio „ad“ ryšà su praeitim, kurios esmė išsaugojo daiktai“ (Proust, 1997: 151). Tai galima vadinti realizmu tik tuomet, jei realumą priskirsime sustingusiai, „objektyviai“, t. y. neįmogiškai tikrovei. Tai išreiškia uždarà visumą, artimà struktūralistiniam pasauliui, kur individai tėra simboliniø mainø agentai. Tokiame romane taip pat ignoruojama individuali būūra: autorius atstovauja objektyviam požiūriui, kuriam pajungiami ir herojai bei skaitytojai. Šis objektyvizmas be anapusybės (skirtingai nei platoninis transcendentinis), pamindamas individualià kreiptà drauge suponuoja nekintamà, sustingusà objektyvø pasaulį svetimà individui aplinkà. Kitaip tariant, tai nekūrybiškas mąstymas, kuris nelaiko pasaulio žmogaus kūrybinio siekiø vieta. À „realø“ pasaulià individualio siekiø ir tampa struktūriniu vienetu uždaroje aiškkinimo grandinėje. Taigi objektyvistinė nuostata, neigianėia tiek individualius, tiek transcendentinius siekius, lydi dideli nuostoliai.

Pats Ric@uras linksta prie dialoginio pasakojimo, kuriems priskiria ir Prousto romanà. Tarp ko vyksta dialogas, jei pasakojama herojaus vardu ir visi įvykiai iškyla tik tiek, kiek jie reikšmingi herojaus pasauliui? Atrodo, kaip tik eia vyksta monologas (dažniausiai vidinis). Visi daiktai – pamirkytas pyragėlis, grindinio akmuo, medžiø eilė, vandentiekio vamzdis – dalyvauja tik herojaus vidiniame pasaulyje, tegu ir iškylanėiame kūrybingai. Laiko tėkmė taip

pat išgyvena vienas herojus, nes minėti daiktai – ne išorinio pasaulio, tai – jo vaikystės dalis. Net ir laiko áveika poetinė ištara tarnauja herojaus vidinio pasaulio kūrybiniam siekiams. Jei taip, kokių pagrindu Prousto romanas laikomas dialoginiu? Jis būtų monologinis, jei herojus sutaptų su autoriumi, kaip dienoraðio atveju, arba jø santykis būtų autoritarinis, kaip realistinio romano atveju. Ric@uras paþymi, kad áia herojaus balsas nesutampa su pasakotojo balsu. Maþa to, tarp jø, kuriø vienas nukreiptas á asmeniná laiká, kitas – á poetiná ávyká, vyksta dialogas, o áiø dviejø pasauliø sąlytis ir leidþia rasti meno kūriniui.

Gadameriui poetinis modelis taip pat suponuoja supratimo horizontø susiliejimá kaip atvirá mąstymá. Tai dvibalsis, steigiantis poetiná pasaulio þiūrą, kur išmonės laikas neatskiriamas nuo atminties ar ávykio laiko. Dialoginis romanas – dvibalsis ir kita prasme: jo pasaulis atveria skaitytojo pasaulá hermeneutiniam susiliejimui. Kaip tai ávyksta? Áia Ric@uras pasitelkia gyvosios metaforos ir pasakojamo laiko teorijas. Gyvoji metafora, búdama semantinė þodþiø nedermė, verčia skaitytojà ar klausytojà patirti ðoká. Ji atpaþstama tik suskliautus senas nuostatas naujos, atviros þiūros labui. Tai akimirksnio poetinis ávykis, naujo supratimo ðviesoje teikiantis prasmę praeities veiksenai. Taip metafora – poetinė išmonė – kreipdama ateitin priartina ir praeitá. Metafora, kurios suvokimas trunka vos akimirksná, apima begaliná laiká: praeities ávykiai iðkyla vis nauju pavidalu nesibaigiančiai kūrybinei kreipþiai. Todėl poetinė ištara – ir laiko figūra, kuriai artima visiðkai kito plano literatūros priemonė – pasakojimas. Áia neperskiriama „realusis“ ir išmonės laikai: pasakojimas abu juos daro gyvenimo. Jei pramanas teikia prasmę praėjusiems ir atveria lauká ateisiantiems ávykiams, jis ne maþiau realus uþ tikrovę. Maþa to, pasakojimas bet kokiá tikrovę – tekantá vandentiekio vandená, valgomá pyragaitá, grindinio akmená – paveria individualiai atpaþstamø ávykiø visuma, kur daiktai dalyvauja poetinėje kreiptyje. Todėl pramanas priartina daiktus, randančius savo vietá unikaliam poetiniame pasaulyje.

Panaðiai teigia ir vėlyvasis Heideggeris: poetinė ištara priartina daiktus þmogui. Tai ámanoma dėl laikinės patirties, dėl mūsų laikiškos būties myriop. Ði bendra, bet unikali patirtis suponuoja sambūvą þmogaus kuriamame pasaulyje. Taip galimas atpaþinimas, dalyvaujant atsakingame savo sambūvio projekte. Kartu tai leidþia kalbėti apie poetinės iðtaros egzistencinius ir etinius aspektus. Jos atpaþinimas, galimas dėl mūsų laiko myriop, suponuoja dviejø pasakojimo dalyviø sandarą: saviþinos patybė skleidþiasi ne kaip narcizinis *ego*, o kaip poetinio katarsio steigiamas gyvenimas Kitam. Todėl kultūra, anot Ric@uro, turi pasakojamá formá. Kitaip tariant, þmogaus pasaulis – ne uþdara kalbinė struktūra, bet nuolat kuriama poetinė knyga. *Interpretacijø konflikt-*

te Ric@uras struktūralistiniam skurdinanèiam metodu priedþriedina savo hermeneutiná modelá, kuris neatskiriamas nuo poetinio supratimo. Kaip ái kūrybinė pasaulio samprata siejasi su egzistencine transcendencija?

Priedþ grąþdami prie áio klausimo paþiūrėkime, kaip Bachtinas suvokia autoriaus ir herojaus santyká. Drauge tai leis iš kitos pusės panagrinti poetikos ir egzistencijos sąlytá. Bachtinui taip pat rūpi dialoginis romanas. Tokiame meno kūrinyje skleidþiasi herojaus ir autoriaus santykio ávykis. Tai tvirtas (visuma), bet kartu gyvas (kintantis) ryðys. Autoriaus kelias á herojaus visumá – kūrybingas, jis veda dviejø poetinio ávykio dalyviø susitikimo horizontu, kuris atveria ir skaitytoju prasminá pertekliø. Tai dviejø þiūrø sąlyčio dovana, autoriui ir heroju, raþytoju ir skaitytoju dalyvaujant kūrybiniame ávykyje. Ðis dalyvavimas – dramatiðkas, nes reikalauja senos nuostatos suskliautimo, kurá Bachtinas vadina menininko nesatimi (внезаходимость). Tai atitinka Ric@uro gyvosios metaforos suskliautimá. Maþa to, dalyvavimas – ir tragiðkas, nes jo metu iðkyla būties gleþnumas (anot Bachtino, moteriðkas), t. y. atpaþstamos jos ribos nuo gimimo iki mirties. Tragedija išnyksta, jei autorius susilieja su herojumi, taip prarasdamas kitybės matmená pasakojamo laiko pajautai. Tuomet autorius virsta virðlaikiðka dieviðka būtybe, kuri tampo kiekviená monologinio romano herojø, bet pati nedalyvauja savikūros ávykyje.

Tragizmas ir dramtizmas, maitinami santykio su Kitu, lydi mūsų nuolat atkovojamá „dar-ne-mirties viená“ (Бахтин 2000: 148), kuris iškyla poetinio akimirksnio metu. Poetinis ávykis tampa egzistenciniu, ateities kūrybine kreiptimi vis iš naujo formuodamas praeitá gyvenimá kaip pasauliško sambūvio visumá. Todėl Bachtinas sako, kad ne mes – Kitas – organizuoja mūsų gyvenimá laikine visuma: herojus – autoriaus, o autorius – skaitytojo. Ðtai kodėl tragizmas (mūsų laikiškosios būties atpaþinimas), kurio kita pusė – dramtizmas (savo þiūros suskliautimas), yra dieviðkai dosnus: mūsų paèiø kuriama siela iðkyla kaip malonė, kurios sauga – kito poetinio ávykio dalyvio rankose. Lygiai taip pat mano siela – dovana Kitam, dalyvaujanèiame mano egzistencijos ávykyje. Prousto herojaus individualiai atpaþstami daiktai, dalyvaujantys poetiniame ávykyje, verčia atpaþstantá skaitytojà sustabdyti savo laiká. Tad atsakomybės arba prievolės (долженствование) Kitam akimirksnis – ir didþiausio kūrybiðkumo.

Áia siela – individuali ir laisva vertybinė visuma – filosofinės poetikos (ne, estetikos, kaip teigia Bachtinas), besiribojanèios su egzistencijos filosofija, rūpestis: poetinės iðtaros atpaþinimo ávykis akimirksniu virsta laikiško sambūvio plėtros ávykiu. Taigi áia tikrovė – individuali: būtis suþmoginama individualiu herojaus likimu, o poetinis þodis tampa savo tragiðkos būties atpaþinimo ávykiu. Tai Aristotelio poetinis modelis, praturtintas egzistencine paradigma.

Tačiau individualiai suprantama tikrovė nereikšmia, kad pasaulis – uždaras. Priešingai, poetinis ávykis palai- komas dviejø supratimo dalyviø, kuriø þiùroms susi- liejant iðkyla vis naujas bûties horizontas. Todël da- lyvavimas bûties ávykyje, dramatiðkai suskliauëiant sa- vo þiùrà ir tragiðkai atpaþstant laikà myriop, dos- niai þada naujà pasaulio vaizdà. Ði kùrybinë kreiptis – horizontali, ji gali ekstatiu akimirksniu atverti pasauliðkà sambûvà, nes jo sàranga – laikiðka. Vadi- nasi, tai – ir etinis ávykis, kur mûsø laisvës atsakin- ga prievolë – pateikti prasminà pertekliø, atpaþsta- mà Kito. Taip poetinio ávykio horizonte susilieja eti- nis atvirumas Kitam (herojui, skaitytojui) ir egzis- tencinis rûpestis dël savo gyvenimo visumos, formuo- jamos Kito.

Ðis laikiðkas gyvenimo horizontas toks platus, kad jame atsiranda vietos Dievui. Tiesa, Dievas ëia iðky- la ne kaip amþinosios tiesos sargas, pasiekiamas ver- tikaliai, atsiribojus nuo laikiðkosios egzistencijos, kaip platonizme. Dievas ëia – taip pat poetinio ávykio, kuris tampa religiniu, dalyvis. Pasak Bachtino, mal- da – visada atvira ateities ávykiui, t. y. dieviðkai ma- lonei, kuri teikiama drauge su tragiðku atpaþinimu. Individo atvirumo sàlyga – kitybës transcendencija: poetinis ávykis kreipia uþ mûsø, steigdamas naujà mûsø praeities visumà. Bachtino teigimu, groþis ran- dasi ið ávykio (poetinio, egzistencinio, etinio, religi- nio) anapusybës, o kitas – kùrybinis veiksnys. Meilë – taip pat aktyvumas Kitam, suponuojantis gyvà po- etinà (kùrybingà) sambûvà Prousto herojaus meilës istorija atvira skaitytojo individualiam atpaþinimui, leidþianëiam dalyvauti mûsø laikiðkame sambûvyje myriop.

IÐVADOS

Filosofinë poetikos – kùrybinës màstymo ir inter- pretacijos formos. Atvirumà ðiam màstymui teikia individualus atpaþinimas, kuris, mums dramatiðkai su- skliautus turëtà vaizdà, teikia tragiðkà savo laiko my- riop pajautà. Tai poetinis ávykis, kur poetinë iðtara pasirodo kaip kùrybinë, nukreipta á ateitá kreiptis, vienijanti naujai prasmei praeitá. Ða poetinės paga- vos modelá galima taikyti supratimui apskritai. Tu- met pasaulis iðkyla kaip poetinë knyga, kurios skai- tymas negalimas be Kito daikto, asmens ar Dievo pavidalu. Kitybë tampa individualios kùrybinës kreip-

ties atrama, palaikanëia laikiðkà sambûvà myriop þmogaus pasaulyje. Nors þmogaus kreiptis – visada horizontali, pasaulio horizontas – mano ir Kito þiù- rø susilieji vieta, kuri pakankamai talpi ir Die- vui. Todël poetinis ávykis – ir etinis bei religinis.

Gauta 2004 09 02

Literatûra

1. Aristoteles. 1986. *Poetik*. Stuttgart: Philipp Raclam Jun.
2. Gadamer, H.-G. 1975. *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck).
3. Heidegger, M. 1993. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
4. Heidegger, M. 1976. „Phänomenologie und Theologie in Wegmarken“. *Gesamtausgabe*. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann. Bd. 9.
5. Proust, M. 1997. *Atrastas laikas*. Vilnius: Alma littera.
6. Ric@ur, P. 1975. *La métaphore vive*. Paris: Éditions du Seuil.
7. Ric@ur, P. 1988. *Time and Narrative*. Chicago: The University of Chicago Press.
8. Бахтин, М. 2000. Автор и герой. Санкт-Петербург: Азбука.
9. Бодрийяр, Ж. 2000. Символический обмен и смерть. Москва: Добросвет.
10. Делез, Ж. 1999а. *Марсель Пруст и знаки*. Санкт-Петербург: Алетейя.
11. Делез, Ж. 1999б. „По каким критериям узнают структурализм?“ in *Марсель Пруст и знаки*. Санкт-Петербург: Алетейя.
12. Рижер, П. 1995. *Конфликт интерпретаций*. Москва: Медиум

Tomas Kačerauskas

SIGN IN THE ARTISTIC REALITY

Summary

The author investigates the interpretations of piece of art as the structure of signs. The author criticizes the methods of the structuralism. There is built the model of the poetical interpretation on the bases of poetics of Aristotle and existential thinking in the article. This model is applied in the understanding of the piece of art, and of the human world in general as well. The author maintains that the artistic reality is not less real than the environment of the things if it helps to enlarge the horizon of the understanding.

Key words: sign, understanding, existentialism, poetics